

УДК 378.147:796.071.43

І. В. ЄВСТІГНЕЄВАкандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
Класичний приватний університет**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ
ДО ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті зазначено, що важке й суперечливе утвердження інноваційних підходів у вищій фізкультурній освіті поступово призвело до необхідності оновлення теоретичних і методичних засад підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту до професійної діяльності. Наголошено, що сучасний спорт вимагає неабияких здібностей від тренера: він повинен володіти всім арсеналом сучасних знань, враховувати психологічні, соціальні, матеріально-технічні та всі інші аспекти підготовки спортсмена, адже успіхи спортсменів багато в чому залежать від особистості тренера – його знань, педагогічного таланту, авторитету, волі, здатності до творчого узагальнення.

Ключові слова: практика, специфіка практичної діяльності, професійна підготовка, сучасний спорт.

Освітньо-професійною програмою підготовки фахівця за фахом передбачено практику, від змісту, форм і методів якої значною мірою залежить ефективність його майбутньої науково-педагогічної діяльності. Однак організація та методичне забезпечення тренерської практики у вищих навчальних закладах на рівні підготовки магістра мають певні суперечності.

Передбачено, що на загальноєвропейському рівні напрями підготовки вчителя продовж найближчих років будуть координувати єдині документи, прийняті настановною конференцією освіти країн – членів Ради Європи (Любляна, Словенія, 2010 р.).

Позицію України в питаннях модернізації освіти, підготовки педагогічних кадрів засвідчив форум міністрів освіти Європи “Школа XXI століття: Київські ініціативи” (Київ, 2011 р.).

В аспекті тенденції підготовки вчителя для “нової освіти Європи” в національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. серед основних завдань педагогічної освіти наголошено на модернізації діяльності вищих педагогічних навчальних закладів, у тому числі й шляхом інтеграції традиційних педагогічних і новітніх інформаційно-комунікативних технологій, раціональних і ефективних підходів до організації наукової та інноваційної діяльності [1].

Вирішення цих суперечностей потребує пошуку більш гнучких підходів до підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців із спорту, особливо до роботи з юними спортсменами, використання основних засобів навчання в професійній діяльності, переосмислення організаційно-методичних умов, мети, змісту, функцій і завдань професійної підго-

товки у вищих навчальних закладах України згідно з вимогами сучасної парадигми освіти.

Згідно з Конституцією України та правовими нормами, основною метою вищих навчальних закладів є підготовка провідних фахівців у різних сферах діяльності. Не є винятком і вищі навчальні спортивні заклади, завдання яких – забезпечення педагогічної науки здібними спеціалістами з фізичної культури та спорту.

В основі розвитку нової системи вищої освіти покладено сучасні технології навчання: Інтернет, технології електронної комунікації (е-пошта, чати, Skype тощо), комп'ютерні навчальні програми, web-технології, кейс-стаді (навчання з використанням реальних ситуацій), проєктивна технологія навчання, що передбачає навчання в процесі участі в конкретному проєкті тощо, але, на нашу думку, основною підготовкою є практична діяльність майбутніх тренерів.

Теоретичний аналіз основних визначень за означеною проблемою показав, що поняття “практика” дослідники здебільшого розглядають як специфічну людську форму життєдіяльності, спосіб буття людини у світі; цілеспрямовану, чуттєво-предметну діяльність людей, змістом якої є перетворення природи та суспільства [3; 7]. Практику майбутніх тренерів (педагогів) науковці визначають як спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів; сполучну ланку між теоретичним навчанням студента та його майбутньою самостійною професійною діяльністю; складову психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, у процесі якої вони оволодівають необхідними вміннями та навичками.

Узагальнення запропонованих визначень дало нам змогу розглядати тренерську діяльність магістрів вищої школи як важливу складову їх професійної підготовки, спрямовану на закріплення та реалізацію в умовах вищого навчального закладу набутих предметних, психолого-педагогічних, науково-методичних знань, навичок і вмінь, необхідних для майбутньої науково-педагогічної діяльності; як засіб творчого розвитку, саморозвитку та самореалізації майбутнього науково-педагогічного працівника, формування в нього морально-етичних і професійних якостей та готовності до інноваційної науково-тренерської діяльності.

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити на різних рівнях майстерності тренера провідні компоненти структури його діяльності.

Українські реформатори вищої школи розглядали: питання визначення філософських і світоглядних засад майстерності тренера (В. П. Андрущенко, М. Б. Євтух, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, Д. В. Табачник, П. Ю. Саух та ін.); методологію професійної освіти фахівців різних галузей (С. У. Гончаренко, Р. С. Гуревич, Н. Г. Ничкало, В. В. Рибалка та ін.); концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (О. Ю. Ажиппо, П. Б. Джуринський, Р. П. Кар-

пюк, Р. В. Клопов, Є. Н. Приступа, Л. П. Сущенко, Б. М. Шиян та ін.); науково-методичні засади здоров'язбережувальної діяльності (В. П. Горащук, О. Д. Дубогай та ін. [7]).

Аналіз професійної підготовки фахівців до тренерської діяльності в провідних країнах дає підстави зробити висновок, що найбільш вагомими ідеями щодо вдосконалення цієї підготовки є: широке використання інформаційних технологій; жорсткі критерії відбору абітурієнтів; ухвалення закону, що закріплює прийняття на роботу осіб із фаховою професійною освітою; доцільність функціонування суспільно-кваліфікаційної структури кадрів та активу. Тут можна виділити такі особливості або фактори, які впливають на успішність здійснення професійної фізичної підготовки фахівців [4].

По-перше, професійну підготовку майбутніх фахівців треба розглядати як багаторівневу систему, що будується на основі органічної єдності загального, особливого й індивідуального. Вона повинна мати свою специфіку, зумовлену особливостями професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури й спорту, та відображати залежність ефективності підготовки від особистісних якостей майбутнього фахівця, його психологічної культури, здатності до педагогічної й тренерської діяльності.

По-друге, професійну підготовку майбутніх фахівців фізичної культури та спорту потрібно здійснювати за принципом інтегративного підходу до формування її змісту, відбору форм і методів, оскільки вона інтегрує в собі підготовку як фахівців фізичної культури й спорту, так і фахівців із конкретних видів спорту [1; 3; 4].

По-третє, в професійній підготовці майбутніх фахівців фізичної культури та спорту перевагу необхідно надавати діяльному підходу. Засобами реалізації професійних можливостей спеціалістів у професійній діяльності є їх фізкультурно-педагогічна й тренерсько-викладацька діяльність. Особливість цієї підготовки полягає також у тому, що фізичний розвиток студента, його спортивна та спеціальна підготовка здійснюються в нерозривній єдності й взаємозумовленості, що дає змогу розглядати нову функцію професійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури, а саме – національно-фізкультурно-спортивну [2; 3].

Н. М. Дем'яненко вказує на те, що особливого значення в реалізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього тренера-викладача набуває магістратура. На етапі магістратури максимально досягають єдності академічних і ринкових характеристик вищої освіти, саме магістерський рівень дає змогу відтворити високоінтелектуальні науково-дослідні кадри та еліту з високою міждисциплінарною культурою.

Є. П. Ільїн вважає, що особливості діяльності тренера пов'язані, насамперед, з метою, що постає перед ним, – досягнення його учнями високої спортивної майстерності в результаті багаторічних тренувань. Звідси *перша специфіка тренерської діяльності* – постійне спілкування зі своїми учнями на тренувальних заняттях, зборах і змаганнях, що дає можливість краще зрозуміти психологію спортсменів і чинити на них систематичний

вплив. Ця особливість накладає на тренера особливу відповідальність за фізичне здоров'я та особистісний розвиток його підопічних.

Друга особливість діяльності тренера полягає в наявності “професійного ризику”: тренер змушений чекати високого результату своїх учнів довгі роки (при цьому без гарантії, що він буде), а це вимагає не тільки терпіння, а й моральної відповідальності за здоров'я та розвиток таланту своїх учнів. Не секрет, що деякі тренери заради якнайшвидшого досягнення результату форсують тренувальні навантаження, що є для юних спортсменів поза межними, і тим самим гублять талановитих хлопців.

Третьою особливістю тренерської діяльності є її стресогінність у період змагань – тренер постійно відчуває дуже високе нервово-емоційне напруження [7].

Стартова лихоманка. Тренер перебуває в стані надмірної напруженості, він невтриманий, неспокійний, задумливий, розсіяний. Багато говорить, іноді повторюючись.

Стартова апатія. Тренер абсолютно не напружений, пригнічений, байдужий. Він абсолютно не розмовляє. Не виявляє ніякої реакції, задумливий. Перед виступом не дає спортсменам ніяких вказівок, ніби не помічає їх.

Стан бойової готовності. Спостерігаються напруженість, висока активність, гарний настрій, стриманість. Тренер розмовляє тільки в необхідних випадках, про змагання мало та в оптимістичному тоні. Для тренера характерна необхідна турбота про спортсменів.

Четвертою особливістю діяльності тренерів є їх відірваність від дому та сім'ї протягом тривалого часу (в деяких видах спорту – до дев'яти місяців на рік). Для тренера практично не буває вихідних днів, оскільки в будні він проводить тренування, а у вихідні – курирує своїх спортсменів на змаганнях.

Це спричиняє напруженість у сімейних відносинах і труднощі у вихованні власних дітей.

П'ята особливість: у процесі своєї діяльності тренер повинен вступати в контакт із широким колом людей, які забезпечують навчально-тренувальний та змагальний процес, – із батьками юних спортсменів, представниками адміністрації, суддями, журналістами.

Шоста особливість тренерської діяльності, а скоріше, кар'єри, – це неминучі падіння після зльотів (навіть тріумфальних). Звідси нестабільність соціального статусу тренера, невпевненість у майбутньому.

Сьома особливість – публічність (особливо в спортивних іграх). Успішну або невдалу діяльність тренера зі спортсменами високого класу обговорюють засоби масової інформації, його показують під час телетрансляцій матчів, прес-конференцій. Усе це викликає необхідність постійно тримати під контролем свої емоції, стежити за грамотністю мови, дотримуватися етики в спілкуванні з журналістами [7].

Отже, успішність діяльності тренера визначається, зокрема, його знаннями й уміннями.

Тренер – це, насамперед, педагог, і до нього пред'являють усі ті самі вимоги, як і до будь-якого вихователя. Серед професійно значущих якостей, поряд із багатьма іншими, більшість фахівців виділяють *майстерність тренера*. Які ж якості характеризують майстерність тренера?

На думку А. А. Деркача та А. А. Ісаєва, на різних рівнях майстерності тренера провідними стають різні компоненти структури його діяльності: “Майстерність у вихованні та навчанні юних спортсменів припускає високий ступінь розвитку педагогічних знань, умінь і навичок. Якщо який-небудь компонент у структурі педагогічної діяльності тренера розвинений недостатньо, педагогічні впливи виявляються малоефективними” [7].

Всі професійно важливі якості тренера зазвичай поділяють на такі: світоглядні, моральні, комунікативні (зокрема педагогічний такт), вольові, інтелектуальні (зокрема перцептивні), атенціонні (якості уваги), мнемічні (якості пам'яті), рухові (психомоторні). Світогляд тренера мотивує всю його педагогічну діяльність як служіння своєму народу, державі, дає міцну основу для виховання в учнів активної життєвої позиції.

Досягати успіхів у підготовці кваліфікованих спортсменів можна, тільки творчо ставлячись до роботи, досліджуючи й експериментуючи. Особливу роль у діяльності тренера відіграє оперативність мислення, що характеризує здатність тренера швидко знаходити оптимальне вирішення педагогічних завдань, а також передбачення результатів педагогічного впливу на учнів.

У змісті професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр фізичної культури і спорту” виокремлено інваріантну й варіативну частини професійної підготовки. Інваріантна включає гуманітарні, соціально-економічні та фундаментальні дисципліни, які вивчають згідно з навчальним планом підготовки викладачів фізичної культури, з інтеграцією окремих тем із прикладної фізичної підготовки. Варіативна частина включає професійно орієнтовані й вибірково-навчальні дисципліни, які вивчають згідно з навчальним планом підготовки спеціалістів фізичної культури з інтеграцією професійно спрямованих дисциплін. Підготовка має бути спрямована на поглиблення загальної освіти, формування фундаментальних і професійно орієнтованих знань і вмінь, необхідних для вирішення типових професійних завдань.

На рівні “спеціаліст” професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури має бути спрямована на вивчення фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін. На цьому етапі акцент роблять на професійній підготовці з набуттям початкового практичного досвіду.

На рівні “магістр” професійна підготовка має бути спрямована на методи оволодіння студентами науковою та викладацькою діяльністю у вищих навчальних закладах [1; 5].

Таким чином, ВНЗ має впливати на якість освіти через багатоканальний механізм розроблення педагогічних ідей, теорій і технологій та підготовку фахівців, які б були носіями цих технологій та мали б компетенцію щодо їх реалізації в освітній практиці. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх тренерів передбачає суб'єктність відносин “викладач – студент”, кредитно-модульну систему організації навчального процесу, блочно-модульну побудову навчально-методичних комплексів, їх оснащення діагностичними матеріалами, впровадження, пріоритет магістратури в багаторівневій підготовці з асинхронністю навчального процесу та розвитком академічної мобільності студентів.

Серед ознак педагогічної компетентності виділяємо прийняття педагогічної діяльності як сфери самореалізації, галузі, в якій майбутній фахівець усвідомлює свої можливості та впевнений у власних силах; володіння орієнтованою основою педагогічної діяльності, що включає образ її результату та процесу його досягнення; набір апробованих на власному досвіді способів вирішення завдань, що входять у структуру педагогічної компетенції; досвід цієї діяльності в проблемних умовах [1].

Становлення педагогічної компетенції вимагає особливого навчального процесу, де має місце не тільки вирішення поставлених завдань, а й постановка нових; акцент на способі мислення; розуміння знання як змінюваної моделі, що має обмежене застосування; самопідготовка до непередбачуваних ситуацій, до зміни ролей, саморозвитку.

Теоретичні основи підготовки фахівців, на нашу думку, повинні бути адаптовані до навчально-виховного процесу ВНЗ, тому ми, враховуючи специфіку тренерської діяльності, вважаємо, що найпоширенішими є методи практичної підготовки майбутніх педагогів у процесі теоретичного навчання, такі як *мікрОВикладання* – цей метод творчого навчання, поперше, дає можливість набувати практичні вміння щодо підготовки до педагогічної діяльності; по-друге, з урахуваннями обмеженого терміну педагогічної практики, який відводять студентам магістратури галузевих ВНЗ, дає можливість набувати практичних умінь володіння аудиторією, ораторських умінь та умінь самоаналізу й самокорекції лекторської діяльності [2].

Наступний метод – *рефлексивне викладання*. Оскільки стратегічна мета сучасної системи освіти – формування особистості, що творчо мислить та діє самостійно, сучасність логічно вимагає цілеспрямованої роботи педагога щодо розвитку рефлексії в особи, що навчається, як необхідного елемента активної навчально-пізнавальної діяльності [3; 4]. Г. П. Щедровицький, розуміючи рефлексію як “містичний процес у діяльності, найважливіший момент у механізмах розвитку діяльності” [6], виокремлює такі найважливіші аспекти вивчення рефлексії: зображення рефлексії як процесу та особливої структури в діяльності; визначення рефлексії як принципу розгортання схем діяльності. У своєму аналізі проблем рефлексії науко-

вещь виходить із того, що вона є кооперацією діяльності, про яку рефлексує індивід, з діяльністю індивіда під час рефлексії (за словами автора, у “рефлексивній позиції”). Зв’язуючою ланкою між діяльностями, про які рефлексує суб’єкт (та діяльність, що відбулася, й та, яка відбудеться) та діяльністю суб’єкта в рефлексивній позиції, є рефлексивний вихід, тобто зміна індивідом позиції відносно діяльності.

Виходячи з позицій діяльнісного підходу до навчання, вважаємо, що необхідною для розвитку рефлексивних навичок є організація рефлексивного простору, за допомогою якого викладач створює умови для самостійної рефлексивної діяльності студентів.

Розглянемо особливості такої організації в умовах інтерактивного навчання. Поняття “інтерактивний” походить від англ. interact (“inter” – взаємний, “act” – діяти). Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації навчально-пізнавальної діяльності, головними характеристиками якої є: спрямованість на продуктивну, творчу діяльність; самостійний пошук студентами шляхів і варіантів вирішення навчального завдання; активне відтворення знань, що були засвоєні раніше, в нових незнайомих умовах; використання набору різноманітних навчальних технологій, спрямованих на організацію навчання через взаємодію; інформацію розглядають як інструмент досягнення цілей навчання, а не його результат.

У рефлексивному просторі студент діє за двома напрямками: 1) навчально-систематизуючий (узагальнення та систематизація навчального матеріалу); 2) оціночно-проектний (самооцінка навчально-пізнавальної діяльності та її проектування на наступний навчальний період з відповідною корекцією). Основним інструментом рефлексії за навчальним матеріалом в умовах інтерактивного навчання є індивідуальні або групові звіти про виконання навчальних завдань. Відбувається остаточне уточнення власної позиції щодо змісту навчального матеріалу, підсумкова систематизація результатів навчально-пізнавальної діяльності студента за певний період. Конкретизація недоліків та проблем у когнітивній, комунікативній, організаційній, конструктивній, проєктивній сферах навчання зумовлює ефективність дій педагога та студентів щодо їх подолання шляхом визначення цих елементів у якості цілей для наступного етапу навчально-пізнавальної діяльності [6].

Висновки. Отже, конкурентоздатному майбутньому тренеру необхідна науково-дослідна підготовка з метою набуття нових знань, їх апробації та впровадження в тренерську практику, застосування науково обґрунтованого підходу до супроводу інноваційних процесів тощо.

На нашу думку, для підвищення рівня професійної підготовки студентів необхідно зробити так, щоб зміст навчальних предметів, які вони вивчають, відповідали вимогам, які пред’являють до професії майбутнього тренера. Певна недосконалість традиційних методів, засобів і прийомів ви-

кладання студентам на різних предметах не дає змоги повною мірою набувати вміння та навички тренерської діяльності, необхідні майбутньому конкурентоздатному фахівцю.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблеми формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрущенко. – Київ : Знання України, 2011. – 1099 с.
2. Агапова Н. Г. Социоцентристская и персональноцентристская парадигмы в образовании (культурологический анализ) / Н. Г. Агапова // Личность. Культура. Общество. – 2008. – Т. 10. – Вып. 5–6 (44–45). – С. 265–271.
3. Ажиппо О. Ю. Теоретичні й методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. Ю. Ажиппо. – Харків, 2013. – 485 с.
4. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / А. В. Батаршев, И. Ю. Алексеева, Е. В. Майорова. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 192 с.
5. Бережна Ж. В. Зміст професійної компетентності майбутніх тренерів / Ж. В. Бережна // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту : науковий журнал. – Харків, 2007. – С. 3–6.
6. Ильин Е. И. Психология спорта / Е. И. Ильин. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 352 с.
7. Приступа Є. Н. Традиції української національної фізичної культури / Є. Н. Приступа, В. С. Пилат. – Львів : Троян, 1991. – 275 с.
8. Сватъев А. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / А. В. Сватъев. – Запоріжжя, 2013. – 485 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2017.

Евстигнеева И. В. Теоретические основы профессиональной подготовки будущих специалистов по физической культуре и спорту к практической деятельности

В статье указано, что тяжелое и противоречивое утверждение инновационных подходов в высшем физкультурном образовании постепенно привело к необходимости обновления теоретических и методических основ подготовки будущих специалистов по физической культуре и спорту к профессиональной деятельности. Подчеркнуто, что современный спорт требует от тренера больших способностей: он должен владеть всем арсеналом современных знаний, учитывать психологические, социальные, материально-технические и все другие аспекты подготовки спортсмена, ведь успехи спортсменов во многом зависят от личности тренера – его знаний, педагогического таланта, авторитета, воли, способности к творческому обобщению.

Ключевые слова: практика, специфика практической деятельности, профессиональная подготовка, современный спорт.

Yevstihneieva I. Theoretical Basis of Practical Professional Training of Future Specialists in Physical Culture and Sports

Difficult and controversial adoption of innovative approaches in tertiary physical education gradually led to the need of updating theoretical and methodological foundations of professional training programs for future teachers and coaches. Modern sport requires exceptional abilities from coaches. They should have all the arsenal of modern knowledge and expertise, take into account psychological, social, material and technical and all other aspects of an athlete. Athletes' success is largely dependent on the personality of the coach – his knowledge, pedagogical talent, authority, will and capacity for creative synthesis.

Difficult and controversial adoption of innovative approaches in tertiary physical education gradually led to the need of updating theoretical and methodological foundations of professional training programs for future teachers and coaches. Modern sport requires exceptional abilities of a coach. They should have all the arsenal of modern knowledge and expertise, take into account psychological, social, material and technical and all other aspects of an athlete. Athletes' success is largely dependent on the personality of the coach – his knowledge, pedagogical talent, authority, will and capacity for creative synthesis.

The analysis of coaching professional training in the leading countries of the world provides the arguments for the conclusion that the major aspects for improving professional training should become a wide use of information technology; strict selection criteria for applicants; adoption of the law on the employment of qualified professionals; functioning of relevant qualification structure of personnel and assets. Here we can point out certain features or factors affecting professional training in the sphere of physical education.

Key words: *practice, specific character of practice, professional training, modern sport.*